

УДК 342.821

Сакір-Молочко Н. В.,

аспірантка,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Самофалов Л. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави

і права, конституційного права,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ СВІТУ

Стаття присвячена розгляду різноманітних типів виборчих систем. Кожна виборча система має такі специфічні характеристики, на основі яких стає можливою розробка класифікації виборчих систем. Вітчизняні та зарубіжні науковці мають децю відмінні підходи в цьому питанні. Автор пропонує оптимальну класифікацію виборчих систем. У статті розглянуто сутність світових виборчих систем, а також визначено їх особливості, переваги та недоліки.

Ключові слова: виборча система, пропорційні виборчі системи, мажоритарні виборчі системи, змішані виборчі системи, представницька демократія.

Постановка проблеми. Витоки представницької демократії як найбільш розповсюдженої сучасної форми народного волевиявлення можна простежити в політичній історії Стародавньої Греції і Стародавнього Риму, а актуальні і до теперішнього часу основні типи виборчих систем були розроблені і запроваджені ще кілька століть назад.

Існування демократичного суспільства неможливе без ефектної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Формування цих органів здійснюється через вибори і це дає змогу стверджувати, що вибори є основою демократії.

Нині у світі існує не один десяток різновидів виборчих систем, кожна з яких має свої особливості, що формувались під впливом конкретних національних, політичних, історичних, географічних, культурних аспектів.

Зв'язок теми дослідження з важливими практичними завданнями підтверджується тим, що протягом усієї історії незалежної України ведуться пошуки оптимальної виборчої системи, про що свідчать періодичні зміни національного виборчого законодавства. Як зазначають Таагепера Р. та Шугарт М. С., «результати виборів залежать не тільки від народного волевиявлення, а й від

правил». Саме тому критично важливим стає розробка та впровадження такої виборчої системи, яка задовольнить очікування населення, максимально відобразить настрої виборців, врахує особливості сучасного політико-правового становища держави та стане надійною ланкою в системі забезпечення ефективної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Для цього необхідним стає системне дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері виборчого права, врахування переваг та недоліків кожної з них, пошук тих аспектів, які можуть стати в пригоді під час вдосконалення національного виборчого законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь розробленості обраної теми є досить високою, проте надмірна увага досліджень приділяється основним типам виборчих систем, при цьому недостатньо вивченими залишаються змішані системи, які є єдиною можливою альтернативою, що здатна знівелювати недоліки власне пропорційної та мажоритарної систем.

Дослідження виборчих систем та їх аспектів здійснювали класики цієї галузі: Дюверже М., Лейкман Е., Ламберт Д. Д., Хейр Т., Міль Д., а також сучасні зарубіжні дослідники – Таагапер Р., Шугарт М., Уорелстайн М., Браун Т. та сучасні вітчизняні науковці – Райковський Б., Рибачук М., Ставнійчук М., Хома Н., Шаповал В., Шведа Ю., Юрій М.

Мета статті. Метою статті є розробка оптимальної класифікації існуючих виборчих систем світу, в якій би адекватно враховувались як вітчизняні, так і зарубіжні підходи та напрацювання.

Виклад основного матеріалу. Вибори є формою прямого народовладдя, необхідною умовою функціонування демократичного суспільства. Головним регулятором виборів є виборча система. Основне призначення виборчої системи – забезпечити представництво волі народу, а також сформувати життєдіяльні та ефективні органи влади.

Існує безліч визначень поняття «виборча система».

Виборча система – будь-яка низка правил, згідно з якими голоси громадян визначають добір представників виконавчої й (або) законодавчої влади [3, с. 91].

Виборча система – це сукупність правил, прийомів і процесів, що забезпечують і регулюють легітимне формування органів політичної влади. Виборча система визначає загальні принципи організації виборів, а також способи переведення голосів виборців в мандати, владні посади [6, с. 259].

Виборча система – це порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування [2].

Виборча система – це сукупність передбачених законом виборчих процедур, пов'язаних з формуванням органів влади [4, с. 156].

Виборчі системи – сукупність норм, що регламентують процес артикуляції виборчих переваг громадян під час голосування (це виявляється в кількості отриманих на виборах голосів) і визначають механізми перетворення отриманих голосів на місця депутатів у парламенті [5, с. 62].

Виборча система у вузькому розумінні цього терміна – це спосіб розподілу місць в органі державної влади між кандидатами залежно від результатів голосування виборців [8, с. 234].

Виборча система – порядок формування виборних органів держави, сукупність правил, на основі яких визначаються відносини між парламентом, урядом і електоратом [7, с. 170].

Отже, узагальнюючи вищезазначені підходи, можемо дійти висновку, що виборча система – це сукупність правил, що визначають порядок проведення виборів та механізм визначення їх результатів.

У світі існує широкий спектр виборчих систем, які зумовлюють відмінні наслідки і для політичних партій, і для виборців. У різних країнах виборчі системи будуть відрізнятися за багатьма параметрами. Ця різноманітність визначається історичними, культурними особливостями, а також політичними завданнями. Як зазначають Таагепера Р. і Шугарт М., порівняно з іншими елементами політичної системи електоральними правилами легше маніпулювати, вони дозволяють створити перевагу кільком сильним партіям і звести нанівець роль дрібних партій або, навпаки, дати останнім право на парламентське представництво.

Класичним критерієм типу виборчої системи є спосіб визначення результатів виборів. Підходи до виокремлення способів

визначення результатів виборів дещо відрізняються у вітчизняних та зарубіжних науковців. Так більшість вітчизняних науковців виокремлюють мажоритарну систему, за якої застосовується визначення більшості отриманих голосів (як абсолютної, так і відносної), та пропорційну систему, за якої результати визначаються пропорційно кількості отриманих голосів. Зарубіжні ж дослідники обґрунтовують наявність трьох основних типів виборчих систем: плюральної (достатньо відносної більшості голосів), мажоритарної (необхідною умовою є абсолютна або кваліфікаційна більшість голосів) та пропорційної.

Наприклад, у Короткому оксфордському політичному словнику зазначено наступне: «Є кілька способів класифікації виборчих систем. Найпридатнішим, напевне, буде розподіл на три групи: з найбільшою кількістю поданих голосів, мажоритарну та пропорційну системи» [3, с. 91].

Дослідивши багато підходів щодо класифікації сучасних виборчих систем, пропонуємо таку узагальнюючу класифікацію.

Основні типи виборчих систем

Плюральні виборчі системи (виборчі системи відносної більшості)

Plurality Systems:

1. В одномандатних округах.
(Single-Member Plurality System / First Past the Post)
2. У багатомандатних округах.
(Multi-Member Plurality System)
 - 2.1. Представницьке голосування.
(Block Voting / Multiple Non-Transferable Vote / Plurality-at-Large Vote)
 - 2.2. Система єдиного непередаваного голосу.
(Single Non-Transferable Vote)

Мажоритарні виборчі системи (виборчі системи абсолютної (кваліфікованої) більшості)

Majoritarian Systems:

1. Система альтернативного голосування (мажоритарно-преференційна система).
(Alternative Vote)
2. Голосування у два тури.

(Two Round System / Two Ballot System / Runoff Voting / Ballotage)

Пропорційні виборчі системи

Proportional Systems:

1. Голосування за партійними списками.
(List PR / Party List System)
2. Голосування з правом передачі голосу іншому кандидату.
(Single Transferable System)

Шляхом поєднання зазначених основних типів виборчих систем створюються змішані виборчі системи.

Плюральні виборчі системи в одномандатних округах («перший на фініші») використовуються переважно в демократіях англосаксонської системи. Ця система була впроваджена в демократіях, що проходили шлях становлення, у кінці XIX – на початку XX століть. Ця система й досі широко використовується в світі – 20 % сучасних країн, включаючи найбільші, застосовують саме плюральну виборчу систему в одномандатних округах [9].

«Перший на фініші» – така виборча система, за якої виграє кандидат, що набрав найбільшу кількість голосів у цьому виборчому окрузі. Система відома ще й під назвою виборчої системи з найбільшою кількістю набраних голосів [3, с. 493–494].

До системи з найбільшою кількістю набраних голосів близькою є система представницького голосування, яка передбачає використання формули відносної більшості в багатомандатних округах. Хоча найбільшого розповсюдження ця система почала набувати в кінці XIX – на початку XX ст., насправді вона стала прабатьком виборчої системи «перший на фініші», що застосовується винятково в одномандатних округах. Нині надзвичайно мала кількість країн використовують систему представницького голосування і надалі (Кувейт, Ліван, Філіппіни).

Мажоритарна виборча система використовується в дещо меншій кількості країн, ніж плюральна, проте варто зазначити, що саме її використовують дві з провідних демократій світу – Австралія та Франція. Як видно з назви, визначальною характеристикою системи є використання формули більшості, згідно з якою кандидат має набрати більшість від загальної кількості голосів.

Існує дві основні форми мажоритарної виборчої системи: голосування у два тури та альтернативне голосування.

У системі проведення виборів у два тури після проведення першого туру виборів визначається переможець, а у разі, якщо він не отримав 50 % + 1 голосів виборців, він разом з кандидатом, що посів друге місце, потрапляють у другий тур виборів, що зазвичай проводять через два-три тижні після першого туру. Система голосування у два тури застосовується у Франції, її колишніх колоніях – країнах Центральної Африки, В'єтнамі, а також у деяких країнах колишнього РССР, наприклад, у Туркменістані та Узбекистані.

Менш широко застосовується система альтернативного голосування (мажоритарно-преференційна система), вона використовується в Австралії. Ця система передбачає, що виборець може надати преференції кандидатам від різних партій у порядку надання своєї переваги кожному з них. Якщо жоден з кандидатів не отримав абсолютної більшості «перших місць» у преференціях виборців, до них додаються «другі місця» і так далі, аж доки один з кандидатів не набере абсолютної більшості.

На противагу плюральной та мажоритарній виборчій системі була розроблена пропорційна виборча система, яка передбачає голосування за партійними списками або голосування з правом передачі голосу іншому кандидату.

Під час голосування за партійними списками розподіл кандидатів між партіями здійснюється відповідно (пропорційно) до кількості голосів виборців, поданих за кожний партійний список.

Голосування з правом передачі голосу іншому кандидату використовують в Ірландії, на Мальті, на деяких виборах в Австралії. За такої системи кандидатів на кілька посад обирають одночасно. Кожен виборець розміщає кандидатів у порядку прихильності до них.

На сьогодні різні країни використовують різні виборчі системи. Так плюральна виборча система в одномандатних округах використовується у 20,2 % країн, система представницького голосування – у 6,2 % країн, система єдиного непередаваного голосу – у 1,7 % країн, система альтернативного голосування – у 2,2 % країн, система голосування у два тури – у 11,2 % країн, голосування за

партійними списками – у 37,6 % країн, голосування з правом передачі голосу іншому кандидату – у 1,1 % країн. Отже, плюральні виборчі системи застосовують 28,1 % країн, мажоритарні – 13,4 % країн, пропорційні – 38,7 % країн, змішані – 19,8 % країн.

Якою б не була виборча система, під час її застосування неможливо абсолютно виключити небажані, а іноді й руйнівні ефекти. Тому досконалої виборчої системи не існує. Остання залишається лише теоретичним ідеалом. Проте кожна виборча система на практиці може бути певною мірою вдосконалена, а її недоліки – урівноважені іншими факторами політичного процесу [4, с. 156].

Розглянемо переваги та недоліки мажоритарної і плюральної та пропорційної виборчих систем.

До числа переваг мажоритарної і плюральної виборчих системи можна віднести наступні.

Вибори в один тур – найдешевші у фінансовому плані (стосується переважно плюральних систем, де переможець визначається вже у першому турі).

У цих системах закладені можливості формування ефективно працюючого і стабільного уряду. Це досягається за рахунок розподілу мандатів, за рахунок великих, добре організованих партій, які на основі більшості формують однопартійні уряди.

Ці системи заохочують дрібні партії створювати коаліції або злиття ще до початку виборів. Практика свідчить, що створені на цій основі органи влади є стійкими і здатні проводити тверду державну політику.

При мажоритарній та плюральній виборчих системах населення голосує за конкретних депутатів. У результаті виникають міцні стійкі зв'язки між депутатами та виборцями.

Разом з тим мажоритарна і плюральна виборчі системи містять і певні суттєві недоліки, якими є наступні аспекти.

У разі необхідності проведення другого туру за мажоритарної виборчої системи призводить до подорожчання виборчого процесу.

Ці системи багато в чому спотворюють реальну картину переваг і тим самим не відображають волю виборців. У випадку застосування плюральної виборчої системи для розподілу парламентських мандатів має значення тільки факт отримання кан-

дидатом відносної більшості голосів. Голоси ж, віддані решті кандидатів, під час розподілу мандатів до уваги не беруться і в цьому сенсі пропадають.

За умов, коли виборці мають обрати свого представника вже в першому турі (плюрально система виборів), частина з них змушена голосувати не відповідно до своїх вподобань, а тактично, тобто за того кандидата, що уособлює для конкретного виборця менше зло.

Партії і рухи, що отримали на виборах менше голосів, ніж їх суперник, можуть бути представлені в парламенті більшістю депутатських місць, а дві партії, що отримали однакову або близьку кількість голосів, проводять до парламенту неоднакову кількість депутатів. Більше того, не виключена ситуація, за якої партія, що отримала більше голосів, не отримує взагалі ні одного мандату.

Можливою є ситуація переважання регіональних (місцевих) інтересів над загальнонаціональними.

Існує досить велика можливість маніпулювати волею виборців через «нарізку округів». Знаючи вподобання виборців, можна маніпулювати географією округів. У цьому випадку застосовується поняття «вибіркова географія» перекроювання виборчих округів на свою користь з огляду на наступні вибори.

Таким чином, мажоритарна виборча система створює можливість формування уряду, що спирається на більшість у парламенті, проте не користується підтримкою більшості населення. Вона дуже обмежує доступ до парламенту представників меншості, в тому числі невеликих партій. У результаті мажоритарна виборча система може послаблювати легітимність влади, викликати у громадян недовіру до політичного устрою, пасивність на виборах і навіть політичний радикалізм.

Пропорційна виборча система значною мірою дозволяє усунути явну невідповідність між кількістю відданих за партію голосів і кількістю отриманих нею депутатських місць.

До переваг пропорційної виборчої системи належить і те, що в сформованих за її допомогою органах влади представлена реальна картина розстановки політичних сил.

Вона створює можливість бути представленими в органах влади національними, релігійними меншинами та іншими соціаль-

ними верствами, що утворюють дрібні партії. Тим самим пропорційна виборча система забезпечує зворотній зв'язок між державою і організаціями громадянського суспільства, сприяє легітимізації влади, активізує участь населення у виборах.

Пропорційна система стимулює створення партій і розвиток політичного плюралізму.

Пропорційній виборчій системі властиві і певні недоліки.

Порівняно менша стабільність уряду. Характерне для цієї системи широке представництво в парламенті різноманітних політичних сил дуже часто не дозволяє будь-якій партії сформувати однопартійний уряд і спонукає до створення коаліції. Об'єднання ж різнорідних за своїми цілями партій може призводити до загострення суперечностей між ними, до розпаду коаліції і відставки уряду.

Велика кількість фракцій у парламенті, що змагаються між собою, призводять до негативного впливу на стабільність роботи останнього.

Пропорційна система створює можливість увійти до парламенту дрібним націоналістичним, релігійним, регіональним партіям. Ця сильна сторона цієї системи є також і її недоліком, оскільки в результаті цього політичні сили, що не користуються підтримкою в рамках усєї країни, на загальнонаціональному рівні отримують представництво в органах державної влади.

Оскільки при пропорційній виборчій системі голосування здійснюється не за конкретних кандидатів, а за списки партій, об'єднань, остільки досить слабкий зв'язок між депутатам та виборцями. Ця обставина також сприяє більшій залежності депутатів від своїх партій, ніж від виборців.

Пропорційна система потенційно збільшує вплив партійної еліти під час формування виборчих списків, особливо якщо використовується система з закритим списком.

Під час вибору виборчої системи важливо враховувати її вплив на партійну систему держави. У книжці «Політичні партії» (англ. вид. 1954 р.) французький політолог Моріс Дюверже запропонував закон і гіпотезу про взаємозв'язок між числом партій в країні та її виборчою системою. Закон полягав у тому, що:

- вибори за мажоритарною системою в один тур допомагають утвердженню двопартійної системи, що складається з партій з сильною структурою;

- мажоритарні вибори в два тури допомагають народженню багатопартійної системи з партій зі слабкою структурою, що залежать одна від одної;

- пропорційні вибори сприяють багатопартійній системі з сильною структурою [1].

На потребу змінити закон Дюверже, щоб він припускав існування різних моделей двопартійної конкуренції в різних регіонах, вказував Дуглас Рей у книжці «Політичні наслідки виборчих законів» («The Political Consequences of Electoral Laws», 1967 р.).

Один з поглядів висловив Талек Г., сказавши, що «закон Дюверже слухний, але може знадобитися років двісті, щоб він реалізувався» [3, с. 207–208].

Для збереження позитивних та усунення негативних аспектів кожної з розглянутих виборчих систем створюються змішані виборчі системи.

На думку Миколи Томенка, «змішана система дещо привабливіша для пересічного виборця. Наявність загальнонаціональних списків виборчих блоків посилює суспільний інтерес та привертає увагу до перипетій політичної боротьби. Мотивація пересічного виборця зростає, адже, крім впливу на вибори у своєму одномандатному окрузі, він має можливість долучатися до загальноукраїнського політикуму. Крім того, у варіанті змішаної системи зменшується роль суб'єктивних факторів (зокрема, владного впливу) на рішення виборців [4, с. 144].

Виборча система – це сукупність правил, що визначають порядок проведення виборів та механізм визначення їх результатів.

Дослідивши низку підходів до класифікації сучасних виборчих систем, ми запропонували таку узагальнюючу класифікацію, яка передбачає плюральну, мажоритарну, пропорційну виборчі системи. Шляхом поєднання зазначених основних типів виборчих систем створюються змішані виборчі системи.

Нині практично кожна країна має власні особливості застосування виборчих систем. Проте узагальнено можна підрахувати, що плюральні виборчі системи застосовують 28,1 % країн, мажоритарні – 71,9 %.

ритарні – 13,4 % країн, пропорційні – 38,7 % країн, змішані – 19,8 % країн.

Висновки. Детально дослідивши механізми кожної з виборчих систем та порівнявши їх, ми мали змогу виокремити переваги та недоліки кожної з них.

Якою б не була виборча система, під час її застосування неможливо абсолютно виключити небажані, а іноді й руйнівні ефекти. Тому досконалої виборчої системи не існує.

Найбільшою перевагою застосування плюральної та мажоритарної виборчих систем є формування стабільного уряду та ефективна взаємодія між виборцями та обраними від відповідного округу кандидатами. Недоліком же цієї системи є значне спотворення реальних політичних настроїв населення.

Пропорційна ж виборча система досить адекватно відображає картину політичних вподобань громадян, проте не може забезпечити стабільної роботи уряду, а також робить обраних депутатів «залежними» не від виборців, а від партійного керівництва.

Для збереження позитивних та усунення негативних аспектів кожної з розглянутих виборчих систем створюються змішані виборчі системи.

Список використаних джерел

1. Дюверже М. Политические партии: пер. с франц. Москва: Академический Проект, 2002. 560 с.
2. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33916 (дата звернення: 25.09.2017).
3. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. Макліна І., Макмілана А. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. 789 с.
4. Піча В. М., Левківський К. М., Хома Н. М. Політологія: типові питання та відповіді з лекційного курсу: навчальний посібник для студентів / за ред. Хоми Н. М. Київ: Каравела, 2002. 176 с.
5. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / Кухта Б., Романюк А., Старецька Л., Угрин Л. [та ін.]. Львів: Кальварія, 2003. 500 с.
6. Садовая И. И., Чернышев Г. С., Радугин К. А. Политология: учебное пособие для вузов / под ред. Радугина А. А. Москва: Центр, 2000. 336 с.
7. Сидельникова Т. Т., Темников Д. А., Шагарин И. А. Политология: комментарии, схемы, афоризмы: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. Остроумова А. И. Москва: ВЛАДОС, 1999. 208 с.

8. Юрій М. Ф. Політологія. Київ: Дакор, 2005. 416 с.

9. Carter E., Farrel D. M. Electoral Systems and Election Management. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.506.561&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 25.09.2017).

Сакир-Молочко Н. В., Самофалов Л. П.

КЛАССИФИКАЦИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ МИРА

Статья посвящена рассмотрению разнообразных типов избирательных систем. Каждая избирательная система имеет такие специфические характеристики, на основании которых становится возможной разработка классификации избирательных систем. Отечественные и зарубежные ученые имеют различные подходы в этом вопросе. Автор предлагает оптимальную классификацию избирательных систем. В статье рассмотрена суть мировых избирательных систем, а также определена их особенность, преимущества и недостатки.

Ключевые слова: избирательная система, пропорциональные избирательные системы, мажоритарные избирательные системы, смешанные избирательные системы, представительская демократия.

Sakir-Molochko N. V., Samofalov L. P.

THE CLASSIFICATION OF ELECTORAL SYSTEMS AROUND THE WORLD

The subject of the article is the types of electoral systems. Each electoral system has some specific characteristics that help to classify them in a certain system. Domestic and foreign scholars have different approaches to this issue. The author offers an optimal classification of electoral systems. In the article the author dwells on the essence of the world's election systems, as well as on their features, advantages and disadvantages.

Having studied the mechanisms of each electoral system and compared them, we agreed to highlight their advantages and disadvantages.

Independently of the type of electoral system, it is impossible to exclude unwanted, and sometimes destructive, effects altogether while its usage. Therefore, there is no perfect electoral system.

The greatest advantage of using plural and majoritarian electoral systems is the formation of a stable government and effective interaction between voters and candidates selected from the constituency. The disadvantage of this system is a significant distortion of population's real political mood.

The proportional electoral system adequately reflects the picture of the citizens' political preferences, but can not ensure the stable work of the government, and also makes elected deputies "dependent" not from voters, but from party leadership.

In order to maintain positive and eliminate negative aspects of each mentioned electoral systems, mixed electoral systems are created.

Key words: electoral system, proportional electoral systems, majoritarian electoral systems, mixed electoral systems, representative democracy.